

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ ԲԱՆԱՍՏԵՐԾՈՒԹԻՒՆԸ

Ք Ն Ն Ո Ւ Թ Ի Ն

Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐԻ

Մեր առաջ գրած է պ. Յովհաննիսեանի բանաստեղծութիւնների գրքովը՝ տպած Մօսկայում, 1887 թւականին: Այդ գրքովը լոյս ընծայելուց յետոյ, պ. Յովհաննիսեանը հրատարակել է «Աղբւր» ամսագրում և Մօսկայի «Հանդէս»-ում մի քանի ոտանաւորներ:

Մենք կը խօսենք միայն առանձին հրատարակած գրքովի մասին: Ընթերցող հասարակութիւնը կարող է նորան հեշտ իւր ձեռքին ունենալ և, որչափ լուր ենք, հասարակութիւնը բաւականին ուշադիր է եղել դէպի մեր նոր բանաստեղծը: Այդ գրքովից դուրս գրած ոտանաւորների մէջ արդարեւ կան շատ գեղեցիկ տողեր, բայց չեն նշմարւում դեռ արնայիսի նոր դպրակիներ, որոնք անծանօթ լինէին գրքովի ընթերցողին: Ուստի գրքովի մէջ ամփոփած բանաստեղծութիւնների մասին ասածները մերձաւորապէս ճիշդ կարելի է համարել և առհասարակ մինչև այժմ լոյս ընծայած ոտանաւորների համար:

Ամենքը ողջունեցին պ. Յովհաննիսեանի երևալը, որովհետև վերջապէս տեսան բանաստեղծ, որ ուշադիր է զգացմունքների կեանքին և որին հետաքրքրում են թէ իւր և թէ շրջապատողների սրտի լուգմունքների ելևէջները. կարդացին երգեր, որոնք ակնարկում են ազնւութեան, ոսկի երազների, քաղցր մեղեդիների և վերին թռչիւնների մասին, որոնցով անքան աղքատ է մեր առօրեայ անբանաստեղծական կեանքը: Եւ այդ բոլորը — գրած աղատ գրչով, որ չէ վարանում բառեր գտնելու իւր սրտի զեղմունքը արձանագրելու:

Ընթերցողը կարդաց, դնահատեց և պ. Յովհաննիսեանին ուրախութիւնով ընդունեց մեր սակաւաթիւ բանաստեղծների շարքը:

Շնորհաւորում ենք՝ մեր հասարակութեան մէջ այդ նոր բանաստեղծի գալուստը, բանաստեղծի, որի դասակարգին է վերապահւած, ըստ աւան-

դուժեան, խօսքով թեղացնելու սրտի լարերի ամենանուրբ շարժումները և արձագանքը լինելու մեր հոգեկան կեանքի փոփոխութիւններին:

Իսկական բանաստեղծներ մեր մէջ հազադիւտ են և այդ պատճառով շատ կարևոր է, որ մենք զիտակցաբար վերաբերւենք դէպի այն նոր երիտասարդները, որոնք փորձում են խօսել մեր զգացմունքների, մեր երեւակացութեան աշխարհից:

Ընդունելով այ. Յովհաննիսեանի մուտքը մեր հասարակութեան շրջանները կատարւած և նորա բանաստեղծութեան ընդհանուր արժէքը լաւ կողմից գնահատւած՝ թույլ ենք տալիս մեզ՝ խօսելու մեր առաջ դրած գրքովի մասին, առանց լանձնարարականների:

Մեր լօղածը կը բաժանենք երկու մաս՝ ընդհանուր և մասնաւոր: Առաջինում կը խօսենք ընդհանրապէս այ. Յովհաննիսեանի բանաստեղծութիւնների մասին, որոշելով նոցա որականութիւնը, բովանդակութիւնը և արտապատկերւածը: Երկրորդում կը քննենք, իբրև նմուշներ, ոտանաւորների մի ամբողջ շարք, ցոյց տալով նոցա՝ իբրև առանձին գրւածքների՝ առանձնապատկերիւնները:

I

Պ. Յովհաննիսեանը իւր գրքովիով ոգևորւած գրողի տպաւորութիւն է թողնում ընթերցողի վերայ: Նա խօսում է անդադար, չաճախ կրկնելով իւր զիմառնութիւնները, առաջարկելով իրան խնդիրներ և զանազան տեսակ նոցա ձևակերպելով: Չը նախելով դորան՝ ընթերցողը ալնու ամենալին չէ կարողանում պարզել իւր արարելութիւնները դէպի նոր բանաստեղծը և մնում է վերջ ի վերջոյ տարակուսած:

Ոտանաւորների բովանդակութիւնը, նոցա մէջ չափոնած բանաստեղծի հալեացքները դեռ պարզ գաղափար չեն տալիս մեզ՝ թէ ինչն է իսկապէս այ. Յովհաննիսեանին ոգևորողը. ինչն է կազմում նորա ներքին իղձը. թէ ինչ կարելի է սպասել նորանից ապագայում:

Թէև ոտանաւորների մէջ չափոնած հալեացքները խառն են, ալնու ամենալին փորձենք նոցանից մի քանի եղրակացութիւններ դուրս բերելու: Տեսնենք՝ դիցուք՝ ինչպէս է վերաբերւում բանաստեղծը դէպի բազմը, դէպի երջանկութիւնը: Ոտանաւորների ընթերցումից ալնապէս է դուրս գալիս, որ բանաստեղծը բազմին չատկացնում է անդորրութիւն, փափկութիւն և անդործութիւն: Նա ասում է.

Անտեղ դգում եմ փարթամ երջանիկ

Գըլրորուելու են իմ կեանքի օրեր,

Աչագեղ կոչս հալեացք չքնադիկ

Պարզեւում է ինձ և սրբանուէր

Նոճինների տակ պիտ' գլուխըս հանդչի
Նորա մարմարիոն կուրծքին նազելի... (երես 4)

Այդ տեսակ որոշումներ շատ են կրկնում գրքովում: Բանաստեղծը շատ մեծ նշանակություն է տալիս այդ առօրեայ հասկացած բաղդին— ամեն տեղ հրճանքով է խօսում նորա հրապուրների մասին և նորան իղէալացնում է՝ օժտելով շատ գրաւիչ պարագաներով: Կարծես թէ զգալական կեանքը արդէն շատ հեշտ ձեռք բերելու բան է և կամ չարատես ու մեծարովանդակ ուրախութեան մի աղբիւր է:—Գեռ շատ վիճելի խնդիր է, թէ իսկապէս որչափ է աշխարհումս չաջողում աճնպիսի մի կեանք, որտեղ միայն զարճութիւններ լինէին, իսկ ցաւերը, առօրեայ հոգսերը՝ բացակա: Բանաստեղծը տալիս է հետեւեալ բացատրութիւնը.

Երջանիկ մի օր ևս մտածում եմ
Բաղդը չի բանալ երբէք ինձ համար...
Չէ կարող էի և ես բիրտ ուժով
Կամ մի ստորաքարչ շողոքորթութեամբ
Հաշտուել մարդկանց հետ և պատած ոսկով
Հռչակ ստանալ պատուաւոր անուամբ.
Բայց ոչ, չը կամիմ գրելու խոնարհել... (երես 42)

Բանաստեղծը ալպիսով կարծում է, որ երջանկութեան նա կարող է հասնել, եթէ միայն համաձայնի իրան ծախել՝ ուրիշին շողոքորթելով կամ բիրտ ուժ գործադրելով: Եւ որովհետեւ երջանկութիւնը ձեռք է բերում այդ տեսակ, ուստի բանաստեղծը հրաժարում է նորանից: Բայց այն, ինչ որ բանաստեղծը հակաաներկալացնում է երջանկութեան՝ ալնքան ներքին ուրախութիւն, հոգեկան երջանկութիւն չէ իւր մէջ ներկալացնում, որչափ զոհ, զրկանք, տանջանք և նահատակութիւն: Մինչդեռ ընթերցողը սպասում է բանաստեղծից, որ նա մի ուրիշ երջանկութեան պատկեր բանալ նորա համար, մի աճնպիսի երջանկութեան, որի առաջ ամենայն զրկանք և զոհ կորցնեն զրկանքի և զոհի նշանակութիւնը. ինչպէս հին ժամանակում ճգնաւորի անտանելի կեանքը համարւում էր դէպի Աստուած ունեցած սիրոյ առաջ—երջանկութիւն:

Բանաստեղծը կարծես այն հին կարծիքին է, թէ երջանկութիւնը ապրում է հովուերգական, նահապետական աշխարհում, Արկադիաւում, և նա կորչում է այն բոլոր տեղերում, ուր տալիս են գիտակցութիւն, չար ու բարու աւելի իրական հասկացողութիւն: Առանձին չեչաւելով՝ նա խօսում է գիտութեան թոյնի մասին, նա ասում է.

Գիտութիւնը ինչպէս մի թոյն դանդաղկոտ
Աննկատելի վարակեց հոգիս,

Ինչպէս ցուրտ ձմեռ միտքըս կասկածոտ
 Քաղեց, խորտակեց ծաղիկը կեանքիս... (երես 44)
 Բաց ալն օրից՝ երբ ողջունս հրաժեշտի
 Իմ մանկութեան քաղցր օրերին ես տըւի
 Երբ ես թողնը ճաշակեցի գիտութեան՝
 Երբ խաղալիք դարձաւ մարդկանց նենգութեան... (եր. 84)

Այդ տեսակ հասկացողութիւն ունենալով գիտութեան թռչնի և առօրեայ բաղդի մասին, բանաստեղծը հեշտ հիասթափւում է նախկին իղէալ. ների վերաբերմամբ և հեշտ է տրամադրուում կարծելու, թէ նա արդէն մաշակ է, ծերացել, և լալտնում է այս խոստովանութիւնը.

Ջգում եմ արդէն հանգչում է հոգիս
 Եւ չը կալ բոցը ոգևորութեան
 Ջուր է քո խրախոս, զուր է, սիրելիս,
 Եւ ինձ չի ծագի արևը դարձան...
 Վառվառն կեանքից ես դեռ չը քաղած
 Եւ ոչ մի ծաղիկ, արդէն ուժասպառ
 Ընկած եմ որպէս մի ծերուկ մաշուած,
 Եւ վալելութիւնն արդէն ինձ օտար... (երես 58)

Եւ սկսւում է տրտունջ, լաց, կոծ, անվերջ տանջանքներ և թախիծ և ալն՝ մի հիասթափւած մարդու չուսահատական թախիծ. ձիւղն աւսած՝ այդ թախիծը լուրջ տպաւորութիւն չէ գործում, նա սենեկակին բնութարանութիւն ունի, նա զուրկ է խոր հիմունքներից բղղխած պատճառաբանութիւններից. Եւ այդ պատճառով ընթերցողի աչքում նա ստանում է մի տեսակ նմանողութեան, արհեստականութեան կնիք. Դժար է երևակայել, որ մեր երկտասարդ բանաստեղծը իսկապէս լինէր տանջւած, հալածւած և ալն էլ խաւարից, մոլեռանդութիւնից (երես 107—108) և ուրիշ արհաւիրքներից.

Թախիծ, չուսահատութիւն լսւում է շատ ոտանաւորներում, որոնց աչտեղ առաջ բերելը աւելորդ ենք համարում.— Խառն զգացմունքների ազդեցութեան տակ բանաստեղծը հակասութիւնների մէջ է ընկնում, աշխատում է բացատրել իւր այդ զգացմունքների, իւր թախիծի պատճառը և երբեմն կարծելով, թէ արդէն, գտել է նորան, նա ուզում է իրան մի կերպ հաշտեցնել և՛ վալելութեան և՛ փշոտ ճանապարհի գաղափարների հետ և ասում է.

Եւ ես ատում եմ վալելութիւնը
 Կեանքի անխորհուրդ եռուն խնջութիւնը,
 Ուր տիրապէս է սև չարութիւնը,
 Բուրմունքը չը կալ սիրալառ սրտի... (երես 82)

Աշխարհ, ես քո կը հաւատամ վաղեւքին,
 Կը հաւատամ երջանկութեան մարդկային,
 Երբ որ ձգես դու կեղծաւոր ալդ դիմակ,
 Երբ ողջունես մի նոր կեանքի արեղակ.
 Երբ անխնայ արդարութեան խարաղան
 Քո սրտիցը խըլէ սերմը չարութեան
 Եւ ականջըդ բանալ լըսել երկնային
 Անմահ սիրոյ սուրբ բարբառը անմեկին. (Երես 85)

Եւ բանաստեղծը զգում է, որ կարող է մխիթարել, որ կարող է հասնել լաւ վիճակի.

Կը գալ և մի օր քո վառ արշալույս,
 Դու կը մոռանաս անցեալի ցաւեր...
 Կ'անցնէ խաւարը մոլեռանդութեան
 Կը գալ նոր սերունդ, զգալու ընդունակ...

Ինչ ուրիշ միտք կամ խնդիր ենք գտնում գրքովի մէջ, որոնց մէջ ցոլար բանաստեղծի աշխարհայեացքը: Մի քանի տեսակ փորձեր կան, որոնք սակայն չեն բնորոշում մեր բանաստեղծին: Գաղափարները կամ փիլիսոփայութիւնները, որ մտցնում է բանաստեղծը իւր ոտանաւորներին մէջ, նորութիւն կամ մի առանձին թարմութիւն չեն պարունակում իրանց մէջ և ակզպիսով ոտանաւորները ուժեղ տպաւորութիւն չեն գործում: Փիլիսոփայութիւնները չափ են աւանդական. զորօրինակ՝ համապատասխանում են մի որ և է առածի. դիցուք՝

Մի թիւ հող է մեր բաժինը (Երես 23)
 Մեր կեանքը վաղանցիկ է (Երես 16)
 Պատանին կը ծերանալ (Երես 13)
 Հող էիր և հող դարձար (Երես 20)
 Ուրախութիւնից վիշտ (Երես 111) և այլն:

Ձոյ բան է, երբ ասելու մէջ մի որ և է նորութիւն կալ—այն ժամանակ ոտանաւորը կարող է իսկապէս հետաքրքրել: Իբրև նմուշ մի ոտանաւորի, որտեղ մտքի արտապայտութեան ձևը փոքր ինչ նորութիւն, ինքնուրույն մշակում է ներկայացնում—առաջարկում ենք ընթերցողին «Նրկու համբոյրը»:

Պ. Յովհաննիսեանը վիրաւի դնում է ամբոխի խնդիրը, բայց երևակալում է, կամ միշտ նկարագրում է ամբոխի կեանքը տանջանքներով, տառապանքներով լիքը, միշտ աղքատ, միշտ տարադիր: Այն կերպ են դասաւորած մտքերը, որ կարծես, եթէ ամբոխը լինէր երջանիկ—բանաստեղծը ամբոխով հետաքրքրւելու նիւթ չէր ունենալ: Ամբոխը ամբոխ է

և նա ունի իւր ուրախութիւնը և ցաւը. նա երգում է և լաց է լինում: Ով սիրում է ամբոխը, նա ոգևորում է նորա ուրախութիւնով և ստեղծագործական ուժով, նա տանջում է նորա ցաւով. նա արձագանք է նորա բոլոր կեանքին: Ոտանաւորներից մարդ չէ կարողանում մի որ և է դաշտափար կազմել, թէ ինչ դրական զգացմունքների կամ մտքերի են համապատասխանում վաստակաւոր, ճշող շղթայ, ստրկութիւն և ուրիշ ալդտեսակ բառերը:

Մի քանի խօսք պ. Յովհաննիսեանի մտածելու և լօրինելու ձևի վերայ: Պ. Յովհաննիսեանը նախ իւր գրածքների մէջ շատ սուբիեկտիւ է, զբաղւած իւր անձնական զգացմունքների զարգացումով, իւր սրտի, կեանքի փոփոխութիւններով: Եւ դա առ ալժամ մեր նոր բանաստեղծի շատ լաւ փափկութիւններից մէկն է: Հալ գրականութիւնը սուբիեկտիւ բանաստեղծներ քիչ ունի: Ալդալիսի բանաստեղծներից է Շահաղիզեանը, որի քնարը շատ շուտ լուեց կարճ ժամանակեալ վառուն գործունէութիւնից փտող, Շահաղիզեանը փորձեց չը թագցնել իւր զգացմունքները, չ'ամաչել ասելու, որ նա սիրում է, լացում է, ծիծաղում է, տխրում է, ցաւում է, զմալում է, հիասթափւում է: Մինչդեռ մեր բոլոր հին կեանքը ամաչում էր զգացմունք փափկելուց, աշխատում էր ամեն տեղ լինել խելօք, խորհող, մտածող, զգացմունքներ զսպող, զգալականութիւն սանձող և ալլն: Կար մի ուրիշ շատ փարգելի և հասկանալի պատճառ զգացմունքների քիչ չափով արտափայտելուն. դա հասարակական կեանքի հանգամանքներն էին, որոնք պահանջում էին սակաւաթիւ հասարակական գործողներից և գրողներից—հասարակական զգացմունքների և սիրած գաղափարների ընդհանուր և լուրջ արտափայտութիւն և ոչ առօրեալ ցաւ ու խնդումի ժամանակագրութիւն: Թէ և հասարակութեան դրութիւնը շատ էլ չէ փոխւած՝ ալնու ամենալին և ալժամ շատ ընդհանուր բաներ գիտէ և պահանջում է բանաստեղծից մի կողմից զգացմունքների աշխարհի ծաւալում, լալնացում, միւս կողմից իսկական ոգևորութեան թարմ և սրտաբուղիս զգացմունքի, սիրտ թափանցող և վառող գաղափարների ուժգին արտափայտութիւն: Ալդ պատճառով հասարակութիւնը հետաքրքրւում է ամեն մի անկեղծ անձով, որ ուշագիւր է իւր զգացմունքների անարատ և հաւազատ արձանագրւելուն, թէկուղ նա ժամանակաւորապէս զբաղւած լինի զգացմունքների աւելի սահմանափակ շրջանով:

Ի հարկէ պ. Յովհաննիսեանը պէտք է նոր և ուժեղ ապացոյցներ տալ այսուհետեւ, որ նա ոչ միալն զգալ գիտէ, ալլ և գիտէ զգացնել, ոգևորել, թարմացնել, որ նա լալնացնում է իւր զգացմունքների, մտածմունքների ծաւալը և բարձրացնում է նոցա ամփոփը:

Իսկ ալժամ պ. Յովհաննիսեանի գրքովը ալդ կողմից միալն մի քանի ակնարկներ է տալիս մեզ, և ալն ոչ բաւականաչափ լալողւած: Հասարակական զգացմունքները շատ են ընդհանուր կերպով ներկայացրած, իսկ

ժողովրդականութիւնը, որի փորձերը պատկանում են վերջին տարիներին, — հնարած, արհեստական, շինծու:

Պ. Յովհաննիսեանի ոտանաւորների վերաջ բացի ուրիշներից ազդած են Շահազիզեանի բանաստեղծական գրածքները: Գրելու և յօրինելու եղանակները, բառերի ընտրութիւնը, նոցա դասաւորելու ձեւը — ցոյց են տալիս, որ Շահազիզեանը ունեցել է, լանձին պ. Յովհաննիսեանի, շատ ուշադիր և գրաւած ընթերցող: Շատ օրինակներ չը բերելու համար, առաջ բերենք պատեղ երկու ոտանաւորներ՝ մէկը Շահազիզեանի, միւսը՝ Յովհաննիսեանի միևնոյն տիւթի մասին իւրաքանչիւրից հանած երկու-երկու տուն:

Շահազիզեան

Եւ ես երբեմն երգում էի
Անհոգ քնարիս լարերով
Գեղեցկութիւն միայն սէրի,
Վառուած նորա լուզմունքով:

Ես զօրացալ խորտակեցի
Այդ մուշակի բռնութիւն
Եւ սերտ սիրով ողջունեցի
Քրտնաջան աշխատութիւն:

Յովհաննիսեան (երես 93)

Երբ մատաղ մուսաս ժպիտն երեսին.
Առաջին անգամ ինձ երևեցաւ.
Միայն գեղեցկութեան, սիրոյ պատկերին
Երկրպագելու ինձ պատուէր տուաւ:

Անցան տարիներ, և ներքին մի ձայն
Մի նոր հուր վառեց իմ լուզումն հոգում,
Երբ վըրաս ինչպէս կապար ծանրացան
Կեանքի պիտուքը, մարդկան չարութիւն:

Պ. Յովհաննիսեանը ունի իւր գրքում թարգմանութիւններ, որոնց կարելի է ըստ մեծի մասին համարել լաջողած: Մենք շատ քիչ ունինք լաւ թարգմանիչներ, և պ. Յովհաննիսեանը պէտք է շատ մեծ տեղ բռնի մեր թարգմանիչների շարքում: Ճիշդ է, Նադսոնի ոտանաւորների բնագիրը աւելի ուժեղ տպաւորութիւն է թողնում, քան պ. Յովհաննիսեանի թարգմանութիւնը, բայց և այնպէս ընթերցողի համար զգալի է, որ լաւ գրողի ձեռքին է թարգմանութեան նիւթը:

Այժմ խօսեմք պ. Յովհաննիսեանի լեզուի մասին: Լեզուն հարուստ է բառերով, զարձաձեւերով և ընտիր նախադասութիւններով: Զորօրինակ, գեղեցիկ է ձևակերպած այն միտքը թէ՛

Ուր միայն մէկի ծառն երջանկութեան
Բուսնում է տասի աւերակներին,
Ուր մի ժպիտը ծաղկում է միայն
Հարիւրաւորի աղի արցունքին... (Երես 55)

Ես էլ մտերիմ քեզ հանգէս ելալ
Կռուին բերելու ողևորութիւն, և ալլն.

Բայց այդ բառերը շատ են լղկած, շատ են չքեղ և շատ են օլիմպիական կազմաւածքի. ուստի իրանց կրկնութիւններով նոքա մի տեսակ միօրինակութիւն են առաջ բերում: Ընտիր բառերով գրաւելը հասցրել է գրաբարականութեան, խրթին ասացածների, անհասկանալի, անբովանդակ ու սխալ նախադասութիւնների և առհասարակ բառամոլութեան: Բերենք օրինակներ.

Ոտանաւորների մէջ այնպէս են տարւած խօսքերը, որ սաղում է ասել՝

գ լ ու խ ա շ խ ա տ աւ ո Ր ի,
կ ա չ ծ ը խ օ ս ք ի,
ո չ ք և ալլն:

Ի՞նչ են նշանակում 4-րդ և 5-րդ տողերը հետեւեալ ոտանաւորում.

Այստեղ պերճափառ վարդ չէ բուսանում
Միայն տատասկը և փուշը վալրի
Եւ կեանքը մեռած և օղը խեղդող,
Սրտացաւ խնամք, եթէ այդ լինէր,
Միշտ երախտամոռ հոգուց ոտնակոխ.
Չէ ժպտում արև, սևաթուր ամպեր
Գոռ փոթորիկ են երկրին գուշակում:

Զորօրորդ և հինգերորդ տողերը հասկանալու համար հարկաւոր է շատ մտածել և զանազան ենթադրութիւնների դիմել: Երբեմն բոլորովին մոլթ են մնում ամբողջ տուններ կամ ամբողջ ոտանաւորներ. զորօրինակ, այդպէս է «Առաւօտս անցաւ» ոտանաւորը:

Չարմանալի տեսակ են և մի քանի համեմատութիւնները: Դեռ կարելի է երևակալել մի կերպ՝ «չրթունքը քաղցր է մեղրից»: Բայց ի՞նչպէս մարդ հասկանալ «քաղցր լինչպէս կնդրով» (106 երես), «նաղելի կուրծք» (Երես 4) և ալլն:

Բառամոլութիւնը նկատելի է ոչ միայն պ. Յովհաննիսեանի, այլ և ուրիշներ.

րի գրածների մէջ և դա կարծես թէ մի ժամանակակից ախտ է դառնում: Քիչ է մնում, որ մի կացնի, մի քարի, մի աղբիւրի մասին խօսելու ևս անքան էլ ընտիր բառեր կուտակեն, որչափ և «ոսկի երազների կամ ամօթխած կուսի» մասին: Եւ արդ շատ հեշտ է չալտնի բառերի միջոցով: Բաւական է, եթէ կացնի տեղ ասւի՝ տապար, քարի տեղ՝ վէժ կամ խիճ, աղբիւրի փոխարէն՝ աղբերակ կամ վտակ և արդ: Այդպիսով միտքը սքողւում է բառերի ծանրութեան տակ, Դիցուք՝ դուք կամենում էք մի հասարակ միտք չալտնել, որի մէջ ոչ մի առանձին բանաստեղծական բան չը կալ. զորօրինակ, «ես նստած էի սարի գլխին և խորոված էի ուտում»: Դուք կարող էք բառեր կուտակել արդ կարճ նախադասութեան վերայ և տպաւորութիւն գործել, մերձաւորաբար այսպէս.

«Ես նստած էի հսկալ լեռան անդ զաղաթին: Զմրխտեալ արօտը իւր կանաչ թաւիչով արքայական գորգ էր սփռել ոտքերիս տակ: Լսում էի առւակի անհոգ խոխոջիւնը, նորա արծաթի ձալնով մրմնջող քրքիջը և ուտում էի... Ներողութիւն, արդպէս չէ կարելի—և անձնատուր եղած բնութեան կեանքին, կլանում էի ազա՛ն նորա բարիքը—արդ արօտների հարազատ դառնուկի խորովածը»)

Եւ ինձ թոյլ տւի արս փոքրիկ օրինակը բերելու արդ նպատակով, որ ցոյց տամ, թէ ի՞նչպէս կարելի է բառերի միջոցով տպաւորութիւն գործել առանց մեծ ոգևորութեան, առանց բանաստեղծական խորին ներշնչումի: Պ. Յովհաննիսեանը փոքր չափով նույնպէս մեղանչում է, և կարևոր համարեցի ալժամանից իսկ կանգ առնելու արդ կէտի վերայ, որպէս զի մեր հեղինակները չը գրաւեն ըստական գործելիք տպաւորութիւնից, այլ զգացմունքով խօսեն արդ բանի մասին միայն, որը պատճառ է եղել իսկապէս ոգևորութեան և զգացմունքի:

Նամանականդ հեշտ է փոխ առնել բառեր Շահաղիղեանից, որի բերանում միննոն բառերը իբրև նոր (իւր ժամանակ) գործածածներ, շատ հետաքրքրական էին և բնորոշ, բայց նմուշների փոխ առնողների ձեռքում—երբեմն դառնում են շատ անկաջող: Շահաղիղեան բառերից վիշկնք մի քանիսը.—աչագեղ, մեղեղի, օրհներդ, սրբազան, վալելլութիւն, ծաղկավառ, կանաչավառ, անդուռն բերան, շուշան, մարմարիոն և արդ:

Բաւականանալով արդ ընդհանուր նկատողութիւններով, անցնենք առանձին ոտանաւորներին և կարդանք նոցա աւելի ուշադիր կերպով:

II

Դիւրքը սկսում է մի գրաւիչ ոտանաւորով, որ նւիրած է բանաստեղծի ընկերներին, Սակալն լաւ քննելով ոտանաւորը, տեսնում ենք, որ նա թոյլ է, նորա մէջ չալտնած մտքերը խառն են և շատ ընդհանուր ձևով ասւած:—

Ձեզ եմ նուիրում իմ անվարժ տողեր.
 Ձեզ իմ ընկերներ, որ մաքուր սրտով,
 Դեռ պահպանում էք ազնիւ միտք և սէր,
 Որ կեանքն էք տեսնում դեռ պարզ հաւատով:
 Եւ սիրելի է պատանեկութիւն,
 Այդ վառ հաւատը ոսկի երազներ,—
 Թէպէտ և քակէ բաղդն անագորոշն
 Մեր սիրուն պսակի չքնաղ ծաղիկներ: (Երես 1)

Կարծես գրողը ինքը ծեր է և ինքն էլ չէ հաւատում, որ կարող է մի
 որ և է ազնիւ միտք և սէր մնալ այս աշխարհում:—Եւ ինչ է նշանակում
 «սիրուն պսակի չքնաղ ծաղիկներ»: Ո՞վ է, ինչ է այդ պսակը: Անցնենք
 միւս ոտանաւորներին, որ կրում է «Նրկու ճանապարհ» խորագիրը (Երես
 3—5)

Նախում եմ առաջ—երկու ճանապարհ
 Բաց է իմ դիմաց. մէկը տանում է
 Շքեղ, բաղդաւոր նուիրական աշխարհ
 Քնքուշ զգացմունքի, ուր միշտ ծաղկում է
 Գարունը սիրոյ երկնքից օրհնած:
 Անտեղ անթառամ վարդի պսակներ,
 Նրջանիկ օրեր սիրով զարդարուած
 Եւ վալսլուքեան անձկալի ժամեր
 Աշխատաւորի վաստակաւոր գլխին
 Պիտի պարգևեն հանգիստ խնդագին:

Միւսն անապատ ինձ դուրս է հանում,
 Որ կարօտում է մըշակող բաղկի:
 Ապտեղ պերճափառ վարդ չէ բուսանում,—
 Միայն տատասկը և փուշը վալսի
 Եւ կեանքը մեռած և օղը խեղդող...
 Չէ ժպտում արև, սևաթուր ամպեր
 Գռռ փոթորիկ են երկրին գուշակում:
 Եւ ես կանգնած եմ և խոր մըտածում
 Ուր իմ անհաստատ քալերըս ուղղեմ,
 Արդեօք երկուսից ես ո՞րը ընտրեմ:

Բաց անձնական բարօրութիւնից,
 Իսկ ալտեղ գործի ասպարէզ արձակ,
 Ազնիւ և փայլեմ, թէև փշալից:—
 Եւ ես կանգնած եմ և խոր մըտածում...
 Կեանք, ինձ երկուսից ո՞րն ես պատրաստում:

Ալիքը կալտառ գնում են դալիս,
 Սև ժալուր նախկին իւր վիշտն է լալիս...
 Խաղում են ալիք, ուրախ կարկաջում—
 Նա կրկին անշարժ, նա կրկին տրտում...

Անհասկանալի է թէ ինչո՞ւ ժալուր նկարագրւած է վշտով, ժալուր և վիշտ—ինչ առնչութիւն։ Լաւ է, որ ժալուն էլ չէ խօսում իւր կողմից։ Ալիքների խօսակցութիւնը աւելի բնական կը լինէր, եթէ նոքա խոստմունքներով չը խօսէին, այլ ուղղակի նկարագրէին. փոխանակ ասելու «կը փարենք», ասէին՝ փարում ենք, փոխանակ «հանդչել կը տանք»—հանդչել ենք տալիս, փոխանակ՝ կ'ասենք—ասում ենք և այլն։

«Աւերակ» ոտանաւորը (երես 16) չաջողւած է, զգացումները ճիշդ են. բայց շատ մաշւած է նորա թեման—«այխարհս անցողական է»։ Անցնենք հետեւալ ոտանաւորին.

Ա'իս, տուէք ինձ քաղցր մի քուն
 Կեանքից հեռու սրբանամ
 Այն աշխարհը, ուր խնդութիւն,
 Ուր սէրն է միշտ անթառամ.
 Քնքուշ վարդերն ինձ բարձ լինին,
 Վառ կանաչից իմ վերմակ.—
 Եւ աչագեղ կոյսն ականջիս
 Իւր մեղեդին նուագէ
 Եւ հերարձակ սիրով վզիս
 Փարէ, մեղմիկ փաղաքշէ... (երես 17—18)

Գուցէ քուն ասւած է երազի մտքով, որովհետեւ միւս նախադասութիւնները չեն համապատասխանում քնին։ Նրազ է թէ քուն, բայց բանաստեղծի ցանկութիւնները բաւականին խաւամական են, աջամական և անիրագործելի չեն այս աշխարհում։

Յակոբ քահանայ Սուրենեանցի վիշատակին գրած ոտանաւորը (երես 23—24) աւելի փիլիսոփայութիւններով է դրաղւած, քան թէ զգացմունքներ լալտնելով. միտքը տեղ տեղ հետեողական չէ։

Թո՛ղ հանգչի գլուխն աշխատաւորի
 Կեանքի հոգսերից մալր երկրի կրծքում,
 Որ վեհ խորհրդի, աղնիւ մտքերի
 Տուել էր նորան ընդունակութիւն.
 Եւ թող բընութիւն շքեղ պծնուած
 Ամենալն գարուն, դերթ չքնաղ մանուկ,
 Իբրեւ երգ սիրոյ հնչէ լալնտարած
 Անխոնջ մշակին անուն մեծաշուք։

Ինչպէս թէ՛ բնութիւնը հնչէ անխոնջ մշակի մեծաշուք անունը՝ Մթ-
թէ բնութիւնը զանազանութիւններ է դնում լաւ և վատ՝ կամ աշխատա-
տէր և ծուլ մարդերի մէջ և մէկի գերեզմանը զարդարում է ծաղիկներով,
խսկ միւսինը՝ զրկում նոցանից, ինչո՞ւ պէտք է զգացմունքը արդպէս սխալ
տողեր թելադէր բանաստեղծին։ Միթէ՞ չէր կարելի ընդհակառակը աւելի
ճիշդ զգացմունք փայտնել այն բանի մասին, որ բնութիւնը սառն է և ան-
տարբեր և արդ թեմալով մի հրաշալի ոտանաւոր գրել, ինչպէս է մասամբ
վերելը լիշած «Որպէս փաղթանդամ մի ծերուկ հսկալ» ոտանաւորը։ Շա-
րունակենք կարդալ դրքովը. տեսնենք ինչ է ասում «Գիշերուան երգը
(երես 26—28)».

«Գիշերուան երգը» (երես 26—28)

Տխուր նստած եմ սենեկում փակուած

Եւ հազար մի վիշտ սիրտըս են նեղում...

Դուրսը մութն է, ցուրտ, քամին կատաղած

Իմ լուսամուտը ծեծում է, ծեծում:

Չարատանջ պանդուխտ, քամի՛ դու ձմրան,

Ի՞նչ ես կամենում. ինչո՞ւ անհանգիստ

Պտտեցնում ես տարափները ձեան,

Ի՞նչ ես դու երգում. արդ սէր է թէ՛ վիշտ...

Արդեօք փախել ես, իբրեւ խորթ զաւակ

Չարչարուած անմիտ հալածանքներից,

Թէ՛ չէ ձանձրացած դու կեանքից դատարկ

Վաղում ես կորած բաղդի փետից...

Առաջին տունը շատ լաւ է, բնական, զգացած, ճիշդ. երկրորդը
միայն հասկանալի է, բայց զգացմունքով թույլ է. միւսները արհեստական
են, մտացածին։ Ոտանաւորը մեծ է, նորա վերջին մասերը վատ չեն.
բայց իբրեւ քամու խօսակցութիւն տեղ տեղ անբնական են և արտաբա-
նական են չափազանցած կերպով տպաւորութիւններ:

«Գեղեցիկ օրեր, ծաղկավառ օրեր» ոտանաւորը գրւած է անկեղծ,
զգացմունքով. նորա մէջ կասկածամտութիւնը, չռետեսութիւնը, ներքին
վշտակրութիւնը մեղմացրած են անորոշութեան հրապույտով:

«Գիւղի ժամը» պ. Յովհաննիսեանի բացառիկ փորձերից մէկն է. գրւած
է ժողովրդի հասկացողութեան մօտիկ լեզուով.

Տանդօ, տանդօ—Նաղլիւ, վեր կաց,

Արեն արդէն մալր է մտնում.

Տես, խաթունն էլ գործը պրծած

Փողոցումն է, ժամ է շտապում:

Ժամը տուին—տանդօ, տանդօ

Տէր, փառքդ շատ, տան-դօ, տան-դօ,
 Հալիկը արդէն գընացել է
 Որ փող ճարի. երբ պիտի գայ,
 Տեսնենք մէկը խղճացել է...
 Ա՛խ, սև օրը Տէրն էլ չը տալ:

Իբրև բանաստեղծութիւն, միջակ է. չ'ունի լաջող ծրագիր. Թեման մաշած է և նորա արտապատելու ձևը ոչինչ նորութիւն չ'ունի.

«Աւետարան» ոտանաւորը (երես 41) լաւ թեմա ունի, բայց չէ ջերմացրած խորին զգացմունքով. Աւելի զգացմունք ունի «Լինում է բոպէ» ոտանաւորը. ախոս անկատար կերպով է արտապատել բանաստեղծի մտածմունքների հետեանքը. Բաց թողնենք մի քանի ոտանաւորներ և կանգ առնենք հետեանալի վերալ.

Անապատումը երերուն կեանքի...
 Միակ սփոփանքն ես դու, կալծ երկնալին,
 Դու անգլին գոհար, սէր, գանձ մարդկութեան.—
 ...կեանքը սիրել տալիս ես մարդուն
 Քանի տանջուելով ծանր բեռի տակ
 Ճնշուած պիտուքիցն առօրէական
 Դարձնում եմ աչքս այն ջինջ, կապուտակ
 Երկնքի վերալ անցած մանկութեան,
 Երբ նոյնպէս էին իմ օրերն անցնում
 Անոգ խաղերով, քաղցրիկ երգերով...
 Այդ քո պատկերն է, սէր աստուածապին,
 Դու իբրև մի շող կենդանի լուսով
 Միշտ բորբոքում ես սիրտը մարդկապին
 Ապրել անվհատ անվախճան լուսով. (51—52)

Պարզ չէ ոտանաւորի միտքը. ինչ բանի մասին է ասում բանաստեղծը «կալծ երկնալին, սէր, գանձ մարդկութեան»։ Եթէ սիրու մասին է խօսքը՝ ինչ առնչութիւն ունին այն ժամանակ երրորդ և չորրորդ տունները.

Բանաստեղծը նկարագրում է «Այս օրերումը» (երես 55—56) ոտանաւորի մէջ անհղ սոսկալի կռիւ.

Ուր միայն մէկի ծառն երջանկութեան
 Բուսնում է տասի աւերակներից,
 Ուր մի ժպիտը ծաղկում է միայն
 Հարիւրաւորի աղի արցունքից:

Բայց ինքը բանաստեղծը անվհատ շարունակում է իւր ճանապարհը, ասելով՝

Թէ գուցէ մի օր և ես գտնում եմ
Այն, ինչ չը կամի բազդը տալ սիրով:

Իսկ այն դէպքում, եթէ նա խորտակած լուսով խոնարհի ճակատա-
գրին, խնդրում է հետեւել:

Ընկեր սիրելի, դու չը մոռանաս
Յիշել անուշը մատղահաս երգչի,
Որ գիտէր տանջուել, սիրել հանապազ
Գուցէ երջանիկ օրուան արժանի:

Կարծում ենք, որ սկզբի լուրջ դրութեան հակակշռելու համար շատ
քիչ է ասւած՝

Որ գիտէր տանջուել, սիրել հանապազ...

Պէտք էր աւելի ուժեղ միտք չափնել, որպէս զի ոտանաւորը չը թու-
լանար. դիցուք չափնէր բանաստեղծօրէն մի այս տեսակ բան, որ «խոր
զգում էր վիշտը իւր եղբօր, որ անկեալի բազդով էր հետաքրքիր, որ մա-
քառում էր չարութեան դէմ, որ ջլատուց անհաւասար կուից» (գրելու
ձևը կարմարեցրած եմ հեղինակի գործածածին):

Բանաստեղծը զարմանալի դարձածներ ունի աղջկայ հետ խօսելու.
մենք զարմանում ենք, որ նա ասում է իւր անճման հրեշտակին, կամ ա-
ռաջարկում է նորան կարդալու այս տողերը.

Իրաւունք տուր ծծեմ մեղրը շրթունքիդ,
Քաղեմ կարմիր ալդ վարդերը թշերիդ.
Ու՛ր որ առնի հոտը շամամ ծծերիդ,
Ել կարո՞ղ է թէ մի գին տալ իւր կեանքին (երես 57):

Գուցէ ժողովրդական լինելու համար են գործածւած «շամամ ծծերը».
բայց ժամանակն է թողնելու ալդ աջամական համեմատութիւնները. Ի՞նչ
հոտ, ի՞նչ անուշահոտութիւն. բաւական է:

«Նրանի նորան» (երես 61) ոտանաւորի մէջ բանաստեղծը իւր սրտին
սիրելի ցանկութիւններ է չափնում.

Նրանի նորան, որ տէր է ազատ
Իւր զգացմունքներին—սիրել և ատել,
Որին բռնութիւն չի տալ լուսահատ
Բազդիցը զգուած իւր կեանքն անիծել...
Նրանի նորան ու՛ր չընորհք ունի
Սիրել անձնուէր և անկեղծ սրտով

Սրբեւ ջրտինքը վաստակաւորի
 Եւ տառապեալին խճամեւ փութով,
 Եւ երկրպագու Փրկչի սուրբ խօսքին
 Անտըրտունջ բաշխէ իւր ձեռի լուման...

Երանեալի համար բանաստեղծը փոքր ինչ արիստոկրատիական դիրք է ստեղծում. երանեալը ինքը վաստակաւոր մշակ չէ, «ալ սրբում է ջրտինքը վաստակաւորի, անտրտունջ բաշխում է իւր ձեռի լուման»:

Բանաստեղծը շատ ունի քնարերգական (լիրական) ոտանաւորներ, որոնք զանազան կերպ երգում են սէր և աղջիկ. նոցա մէջ լատւում է և լուռ սէր, զմայլում (երես 87), և տանջած սէր (92) և թառամած սէր և հակասող սիրոյ զգացմունք (50—60) և ալն. նոյնպէս չափազանց խոստումներ, զորօրինակ՝

Եւ ես կը հիւանմ պսակ քո գլխին
 Վառ արշալուսոյ ոսկի շողերից...

Ուրիշ բան է, եթէ մի որ և է դև (Լերմոնտովի) ասում լինէր մի աղջկէս բան. նա աղջկէս խոստումներ կարող էր տալ. բայց մենք՝ աշխարհափններս աղջ խոստումները չենք կարող իրագործել:

Միւս ոտանաւորների վերաջ կանգ չենք առնում, զգալով, որ առաջ բերածները բաւականաչափ պարզում են մեր ասելիքի նպատակը:

Վերջացնում ենք մեր քննութիւնը, չափնելով մեր ցանկութիւնը տեսնել շարունակած պ. Յովհաննիսեանի ստեղծագործութիւնը:

Յօդածիս առաջին մասում մենք պարզեցինք մեր հակացքը պ. Յովհաննիսեանի բանաստեղծութեան մասին. Այժմ կարճ կերպով ձևակերպելով մեր միտքը չափոնում ենք, որ պ. Յովհաննիսեանը՝ հեղինակելու, չօրինելու արհեստը մշակել է կատարելապէս, որ նա իբրև առաջին գրական փորձ տեւ է աչքի ընկնող գրքովկ անպիսի երեսներով, ինչպիսիներն են 8, 14, 48, 81, 100, 108, 112 և մի քանի ուրիշները: Չը պէտք է ծածկենք սակաւն, որ պ. Յովհաննիսեանը ոչ մի նոր ուղղութիւն չի մտցրել մեր բանաստեղծական գրականութեան մէջ, ոչ մի նոր, ինքնուրոյն խնդիր չէ դնում մեր առաջ, նա չէ գործում մի չափնի գաղափարով տոգորածի տպաւորութիւն և աղջ պատճառով չէ կապում հասարակութիւնը իւր հետ որոշ փարաբրութիւններով. մինչդեռ ան առարկաները, որոնք նորա գրելու նիւթերն են, և ան ոճը, որ բանաստեղծը գործ է անում ոտանաւորների մէջ, ցոյց են տալիս, որ նա ձգտում է լինել հասարակական շահերի ջատագով: Բարի չափողութիւն: